

فقر بینوایان و سوره یاسین

محمد مکیمی

«وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (یاسین، ۴۷/۳۶)؛ چون به آنان گفته شود: از آنچه خدا روزی شما کرده است انفاق کنید، کافران به مومنان می گویند: آیا لازم است به کسی خوراک دهیم که اگر خدا می خواست خود به او خوراک می داد؟ شما جز در گمراهی آشکار به سر نمی برید. انسان از جهان بینی و ایدئولوژی خویش الهام می گیرد، و خط مشی زندگی خود را مشخص می سازد، و بدانسان که می اندیشد رفتار می کند، و بدان گونه که باور دارد به تلاش و حرکت دست می یازد. هیچ عمل و کار و حرکت و تلاش و کوششی از این اصل بیرون نیست.

تعهد و مسئولیت شناسی انسان

درسیر و تلاش های انسانی، خدا باوری خواستگاه اصلی همه تعهدباوری ها و مسئولیت شناسی هاست، همه مسئولیت ها چه فردی و چه گروهی، در پرتو اصل ایمان به خدا انجام می یابد، و در برابر نظارت الهی از حق و حقوق ها به طور دقیق پاسداری می شود. قرآن کریم: «وَأَوْفُوا بَعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْإِيمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ» (النحل، ۹۱/۱۶)؛ هنگامی که با خداوند پیمان بستید، پیمان نگاه دار- و مسئولیت شناس- باشید، سوگندهای مؤکد خود را- که خداوند راضی از خویش قرار دادید- مشکنید؛ زیرا که خداوند می داند چه می کنید! . مسئولیت شناسی در برابر جامعه و افکار عمومی، یا بیم از کیفر قانونی و یا حتی عذاب و سرزنش وجدان، هیچگاه به ژرفایی و اصالت مسئولیت شناسی در برابر خدا و حساب و کتاب خدایی نمی رسد.

پیامبر (ص): «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیتہ، و للأمر الذی علی الناس، راع و هو مسؤول عن رعیتہ، و الرجل راع اهل بیته و هو مسؤول عنهم، و المرأة راعیة علی اهل بیت بعلها و ولده و هی مسؤولة عنهم... الا فکلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتہ!»^۱؛ همه شما شبانید و هم در شبانی خود مسئول هستید؛ حاکمی که بر مردم حکم می راند شبان است و نسبت به مردم مسئول است، مرد شبان خانواده است، و در برابر آنان مسئول است، و زن شبان خانواده شوهر و فرزندانش می باشد، و در برابر آنان مسئول است. آگاه باشید که همه شما شبانید و در شبانی مسئول هستید.

وجدان انسانی: وجدان انسانی نیز که عامل دیگری برای تن دادن به حقوق دیگران و مسئولیت پذیری در برابر انسان هاست؛ در پرتو خدا باوری و ایمان کارآیی ژرف و خدشه ناپذیر دارد، و اگر انسان هایی به مسئولیت های خدایی ایمان نداشته باشند، داده های وجدانی را به گونه ای توجیه می کنند، و منافع شخصی را بر هر تکلیفی برتری می بخشند، و حقوق انسان های دیگر را فدای خواسته های شخصی می کنند. زیرا که آزادی های فردی برای نوع انسان ها بسیار دلپذیر و دوست داشتنی است، و عامل بسیار نیرومند و نظاره گر تیزبینی می خواهد تا حقوق دیگران، این آزادی ها را محدود کند. به این جهت است که انسان گرایی درست و اصولی در پرتو خدا باوری مفهوم می یابد، و در جامعه نقشی اصولی خواهد داشت، و در صورت نبود ایمان و عقیده راستین، اصالت بشر و حقوق او مفهومی ذهنی و شعاری زبانی بیش نیست.

مسئولیت در برابر فقر: از جمله مسئولیت های بزرگ در جامعه بشری، مسئولیت در برابر فقر، تهیدستی، گرسنگی و درماندگی بینوایان است. مشکلی که در گذشته گریبان گیر بشر بوده و هم اکنون نیز در گستره بسیار بزرگی دامن گیر توده های انسانی است. این مسئولیت بر دوش توانمندان و سرمایه داران است، و در چارچوب ایمان الهی باید به آن تن دهند. و اگر خدا باوری راستین در کار نباشد، متمکنان و سرمایه داران مسئولیت بینوایان را به ماورای طبیعت و عوامل دیگر موکول می کنند، و خود را رها و بی مسئولیت می شناسند؛ چنان که در این فرموده خداوند در سوره مبارکه یاسین آمده است که گرسنگان را خدا اگر خواست سیر می کند، و ما توانمندان در برابر آن مسئولیتی نداریم.

خدا باوران راستین حکمت آفرینش کالاها و مواد و امکانات را می دانند، و همگانی بودن منابع ثروت را در پرتو ایدئولوژی الهی نیک شناخته اند، و مسئولیت خدایی انسان ها در برابر نیازمندان را درست دریافته اند، و سرباز زدن از آن را موجب کیفر خدایی، و انجام

آن را مایهٔ قرب و پاداش الهی می‌شمارند، و کوتاهی در آن باره را کوتاهی در برابر خداوند می‌دانند. دین باوران انسان‌ها را اعضای خانواده‌ی خدایی می‌پندارند، و رسیدگی به یکدیگر را چون همکاری اعضای یک خانواده به حساب می‌آورند.

پیامبر (ص): «الخلق کلهم عیال الله، فأوجههم الی الله - عزوجل - انفقهم لعیاله!»^۲؛ آفریدگان همه عیال و نان‌خور خداوند، پس محبوبترین آنان در نزد خدا کسی است که برای عیال خدا - خلق خدا - بخشنده‌تر باشد.

پیامبر بزرگ اسلام گسترهٔ مسئولیت انسان‌ها در برابر یکدیگر را چنین تبیین می‌کند: «ألا! وإن الله - عزوجل - سائلکم عن أعمالکم حتی عن مسّ أحدکم ثوب أخیه باصبیعه...»^۳؛ بدانید که خداوند متعال از همهٔ کارهاتان سؤال می‌کند حتی از این که سر انگشت روی لباس کسی بگذارید.

در این سخن پیامبر (ص) ژرف بیندیشید که انسان را در همهٔ رفتارها و تمام روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی مسئول می‌شناسد، و حتی از کم‌ترین و کوچک‌ترین حقوق‌ها که دست زدن به لباس دیگران مؤاخذه می‌کند. اکنون بنگرید که در برابر مسائل بزرگ و حیاتی جامعهٔ بشری - چون فقر - چه مسئولیت‌های بزرگی در ایدئولوژی الهی بر عهدهٔ آدمیان است، مسائلی که به زندگی و مرگ انسان‌ها بستگی دارد، و سلامتی و رشد و بقای انسان‌ها از آن سرچشمه می‌گیرد.

انسان الهی بر اساس رسالتی که خداوند بر دوش او نهاده است، خود را در برابر استضعاف‌ها، تهیدستی‌ها، خانه‌به‌دوشی‌ها، بیماری‌ها، بیسوادی‌ها، نادانی‌ها، و دیگر نابسامانی‌ها و... مسئول می‌شناسد، به ویژه کسانی که توان دارند به بخشی از این تیره‌بختی‌ها پایان بخشند، و دست افتاده‌ای را بگیرند.

امام رضا(ع): «... لأن الله - تبارک و تعالی - کلّف اهل الصحّة القيام بشأن أهل الزمّانة و البلوی...»^۴؛ ...خداوند توانمندان را مکلف کرده است تا برای - اداره - امور بیماران زمینگیر و دیگر مبتلایان قیام کنند....

امام علی(ع) نیز در حکمتی قلمرو گستردهٔ مسئولیت‌های انسانی را چنین تبیین می‌کند، و از مسئولیت در برابر انسان‌ها، به مسئولیت در برابر آبادی‌ها و گونه‌های حیوانی نیز می‌کشانند. «... اتقوا الله فی عباده و بلاده، فانکم مسؤولون حتی عن البقاع و البهائم»^۵؛ ... دربارهٔ مردمان و شهرها از خدا بپرهیزید، زیرا که شما مسئول هستید حتی دربارهٔ آبادی‌ها و حیوانات.

ارزش این حکمت علوی در این زمانه نیک روشن می شود که سرمایه داری کفرپیشه جهانی، بر اثر سودجویی ها چگونه زمین ها، و منابع و آب ها و گونه های حیوانی چون ماهیان دریاها و جنگل ها و... را به نابودی کشانده است.

در آیین اسلام مسئولیت ها بسیار گسترده است، به گونه ای که اگر انسان هایی خود نتوانستند به رفع نیازها پردازند، و فقر بینوایان را برطرف سازند، باید دیگران را با زبان، قلم و قدمی بدین کارها تشویق کنند.

امام علی (ع): «و أمسكوا رمق الضعيف بجاهكم و بالمعونة له، ان عجزتم عما رجا عندكم»^۶؛ با آبرو و اعتبار خویش - و خواستن از دیگران و رسانیدن به محرومان -، به ناتوان نیرو و توان رسانید، و به او با درخواست از دیگران اگر خود نتوانستید، کمک کنید. از اینروست که مکاتب انسان گرا که به نجات انسان ها می اندیشند، باید آرمان ها و اصول مکتبی خود را بر پایه خدا باوری استوار سازند، تا کارایی داشته باشد، و انسان ها به اندیشه درباره انسان های دیگر برانگیزد، و دردها را درمان کند، و گرنه اصول و مبانی آنها پندارهایی بیش نیست، که در کتاب ها و سخنرانی ها از آن سخن به میان می آید، و نتیجه عملی و عینی در جامعه ندارد، و احساس مسئولیت و تعهدی ریشه دار را در آدمیان پدید نمی آورد؛ زیرا که در منطق کافران دیدیم که چگونه از خود سلب تکلیف می کنند، و خدا را مسئول کمبودها و تهیدستی ها می شناسند.

امروزه این پندار کافران که در قرآن مطرح گردیده است به گونه ای دیگر و از دهان تئوریسین های سرمایه داری جهانی درآمده است، و آن را تئوریزه نیز کرده اند و گفته اند که اقتصاد به عدالت و اخلاق ربطی ندارد، و گرسنگی گرسنگان را اقتصاد سرمایه داری چنین توجیه کرده است؛ و این همان سخن کافران است که هر گونه مسئولیتی در برابر بینوایی را به کنار می نهند، و دانشی را که باید با قوانین و راهکارهای درست خود فقر را از جامعه بشری بزداید، آن را از حوزه مسئولیت خویش نمی داند؟ و معیارهای اخلاقی و ارزشی و اصل تعهد انسانی را از ساحت آن دانش دور می سازد، و کرامت انسانی تهیدستان را در گردونه ویرانگر شعار: «رشد تولید برای رشد مصرف، و رشد مصرف برای رشد تولید»، که شعار اقتصاد سرمایه داری است، نابود ساخته است.

۱. الحیة، ۲۸/۸.

۴. عیون اخبار الرضا (ع)، ۸۹/۲.

۲. بحار الأنوار، ۱۱۸/۹۶.

۵. نهج البلاغة/۵۴۴.

۳. ثواب الاعمال/۳۴۶.

۶. معیارهای اقتصادی در تعالیم رضوی (ع)/۴۱۲.